

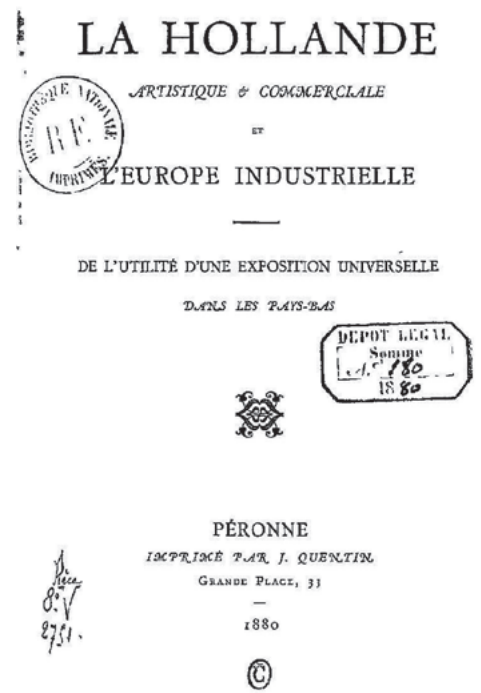

Wereldtentoonstelling 1883 Amsterdam

Wereldtentoonstelling 1883 van 1 mei t/m 31 oktober 1883

De wens om buiten de regio je kennen en kunnen te demonstreren – en al doende geld te verdienen – is al oeroud en begon met jaarmarkten. In de negentiende eeuw werd de blik steeds ruimer en de afstand waarover we producten konden vervoeren naar nieuwe afnemers steeds groter. De Industriële Revolutie deed de rest; de eerste wereldtentoonstellingen waren in 1845 in Covent Garden en 1851 in Hyde Park (The Great Exhibition), beide in Londen. Daar waren in Parijs enkele succesvolle tentoonstellingen aan vooraf gegaan die al het karakter van presentaties van buiten de regio hadden. Het waren wel nog tentoonstellingen waarbij producten en productiemiddelen werden getoond; de latere wereldtentoonstellingen kregen ook te maken met presentaties van overheden en instanties die meer lieten zien dan producten. Bijvoorbeeld wat kunst en cultuur voortbrach-

ten. En dan iets wat we tegenwoordig het liefst verbergen, maar toen de normaalste zaak was: hoe een natie met zijn koloniën omging, wat die voortbrachten en hoe het dagelijks leven er daar uitzag. Het sociaal-culturele aspect dus. Daar komen we direct uitgebreid op terug, want ook Nederland had zo zijn koloniën.

In Nederland was Amsterdam het middelpunt van handel en nijverheid. Het was aan visionairs als Samuel Sarphati te danken dat wij in de laatste helft van de negentiende eeuw eindelijk aansluiting kregen bij de Industriële Revolutie. In diezelfde halve eeuw rijpte de gedachte bij overheden om de producten van de industrie aan

Boven: Links de voorpagina van de brochure van Edouard Agostini; rechts oud-burgemeester Cornelis den Tex, de organisator van de wereldtentoonstelling

Links: Een vogelvlucht-blik op het tentoonstellingssterrein; tekening door J.C.Greive (SSA)

buitenlanders te tonen en zo nieuwe markten aan te boren. Maar dat is nog maar het economische belang. Politiek gezien viel er voor een organiserend land garen te spinnen bij een indrukwekkende vertoning, om zichzelf op de kaart te zetten. De negentiende-eeuwse westerling was ook nog verwaand genoeg om buurlanden te beleren en te imponeren met wat de natie vermocht en hoezeer dat land gevorderd was met de “vooruitgang”.

De plannen voor een wereldtentoonstelling in Amsterdam kwamen uit de particuliere hoek. De in Nederland wonende Fransman Edouard Agostini gaf in 1880 met zijn brochure *La Hollande artistique et*

Boven: De opbouw in een pril stadium, gezien vanuit een huis in de Van Baerlestraat.

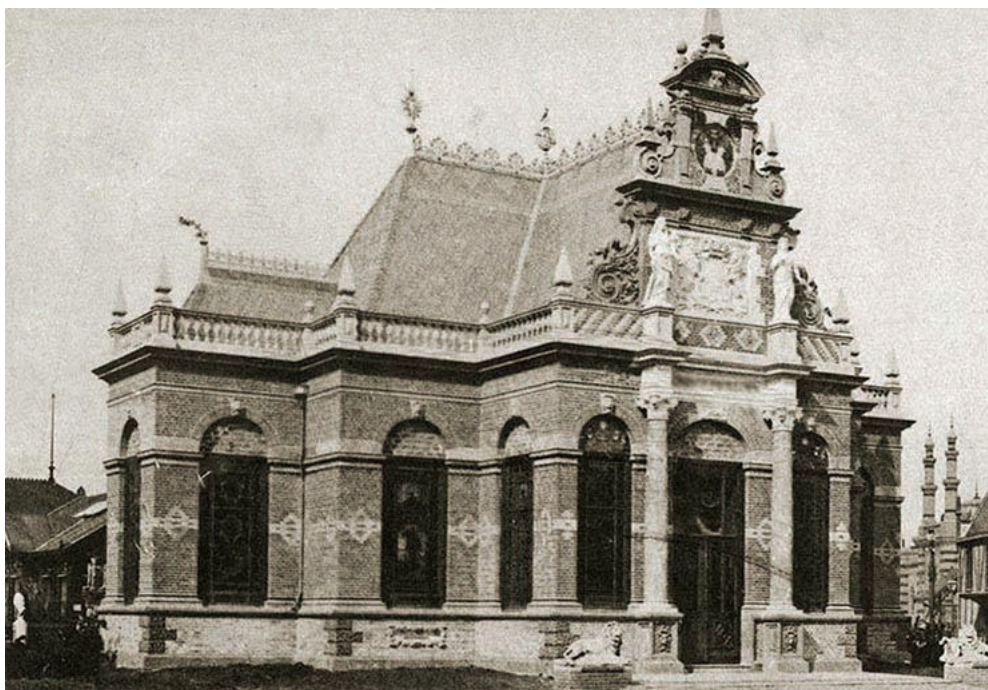
Links achter de huizen aan de Ruysdaelkade en rechts de Waskaarsenfabriek

Rechts: Ongeveer uit dezelfde richting het gereed gekomen terrein. Op de voorgrond een paviljoentje van Agerije en in het midden de restauratieafdeling. De fles is een kiosk van brouwerij De Amersfoortse.

commerciale et l'Europe industrielle voeding aan de gedachte dat Amsterdam zich kon meten met wereldsteden als Londen, Parijs, Wenen, enzovoort en zeer wel in staat was een wereldtentoonstelling te organiseren. Hij zorgde er voor dat een aantal sleutelfiguren zijn brochure ter inzage kregen, bijvoorbeeld koning Willem III. Oud-burgemeester Cornelis den Tex raakte enthousiast voor het idee en belegde een vergadering voor gelijkgestemden in het Odeon aan het Singel. Hij kreeg de bankier Wertheim aan het hoofd van een commissie die de financiële mogelijkheden moest onderzoeken. Wertheim was juist kritisch omtrent de mogelijkheden van Amsterdam. De vorige tentoonstelling in Parijs had 16 miljoen bezoekers getrokken, ruim drie keer zoveel als er toen in heel Nederland woonden. Toch werd twee weken later een tentoonstellingsmaatschappij opgericht die streefde naar het benodigde budget van zo'n 2 á 2½

miljoen gulden. Nederland had een buitenlander nodig om op het idee te komen een tentoonstelling van die omvang te organiseren, stelde het tijdschrift *De Amsterdammer* vast. De regering – bij monde van het kabinet Van Lynden van Sandenburg – liet weten geen financiële bijdragen te zullen leveren. En dat terwijl bijvoorbeeld in Frankrijk zowel organisatie als financiering een zaak van de overheid was geweest. Met de grootste moeite kreeg de organisatie de f 2.500.000 bij elkaar. Daarvoor werden alle entreegelden en huuropbrengsten van kiosken en kraampjes ingeleverd aan een Belgische geldschieter. Het ministerie van Koloniën kwam op het laatste moment met een bijdrage van f 150.000 en tot slot liet de regering weten dat zij de officiële uitnodigingen zou verzorgen en versturen. Allereerst was als locatie gedacht aan het Paleis voor Volksvlijt. Dat

was geïnspireerd op het Crystal Palace ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling van 1851. Het werd echter te klein bevonden om de verwachte hoeveelheid bezoekers te bergen. Het werd het braakliggende terrein achter het in aanbouw zijnde Rijksmuseum en dat vulde de hele ruimte tot de toenmalige grens met de gemeente Nieuwer-Amstel. De hoofdmoot bestond uit een entree in koloniale stijl. Door het tussen twee torens doorhangend zeil kreeg het een uiterlijk van een enorme bedoeïenentent. Daarachter lag ruim 40.000m² overdekte tentoonstellingsruimte die opgebouwd was uit aaneengeschakelde loodsen met glazen dak. Hier stalden de 28 deelnemende

Boven: Interieur van het Paviljoen des Konings.

Links: Extérieur van het Paviljoen des Konings. Het was geheel van hout opgetrokken en kunstig gedecoreerd alsof het een stenen gebouw was. Het beeldhouwwerk was daarentegen van gips.

landen hun inzending uit. Naast dit bouwwerk stond de zogenaamde Machinehal waar industriële apparatuur en uitvindingen uitgesteld werden. Tegen de achterkant van het terrein, waar een paar jaar later het Concertgebouw zou verrijzen, kwam het gebouw der Schone Kunsten. Hier vond in de Nederlandse afdeling een serie schilderijen van vader en zoon Israëls een plek. Zij werden toen gezien als de erfgenamen van de Hollandse School van de zeventiende eeuw.

Richting Boerenwetering stond de koloniale hal met een oppervlak

Boven: Het hoofdgebouw in de laatste fase van de opbouw. Het opgehangen ziel was zo gedecoreerd dat het op kasjmir leek.

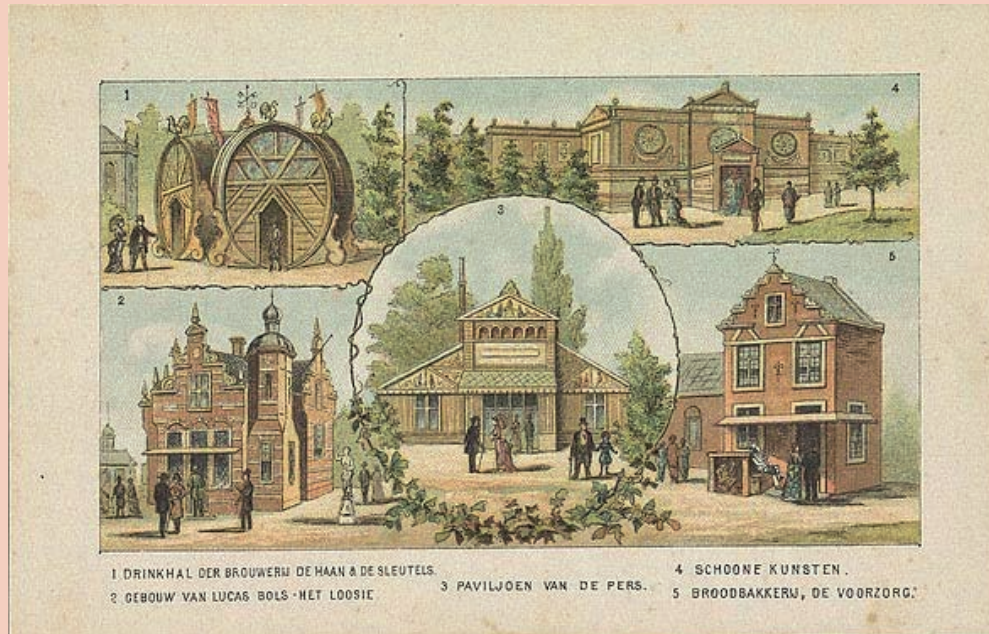
Rechts: De ingang van de koloniale afdeling. Op het voorplein twee beelden, van J.P.Coen en een allegorisch beeld om de "overwinning" op Atjeh te vieren.

van 4.200m², die helemaal gereserveerd was voor de uitstalling van koloniale producten. Eind negentiende eeuw was Nederland nog een belangrijk koloniaal rijk en daarom nam de Nederlandse inzending de meeste ruimte voor zijn rekening. Twee beelden flankeerden de ingang van deze hal; een van Jan Pieterszoon Coen en een van Victorie, een allegorisch beeld ter viering van de "overwinning" op Atjeh.

Her en der over het terrein verspreid stonden nog diverse landenviljoens. Tussen deze gebouwen slingerden paden die parkachtig omzoomd waren. Daar tussendoor was voldoende ruimte voor een groot aantal kiosken, tenten en kraampjes waar honger en dorst gestild konden worden.

Om zoveel mogelijk bezoekers te trekken werden de drempels zo laag mogelijk gehouden. Musea, die in principe een deel van de

Li.boven:
Reclame voor buiten
de stadsgrenzen,
zoals een prent-
briefkaart...

Re.boven:
...of illustratie bij
een tijdschriftartikel

Li.onder:
De Bamboebrug
over de Hobbema-
gracht

Re.onder:
Een Chinese jonk in
de Paulus Potter-
gracht

presentatie voor hun rekening konden nemen, stonden leeg omdat ze sloten wanneer de bevolking uitgewerkt was en tijd voor wat educatie zouden hebben. Ook de weekenden bleven ze vaak gesloten. De wereldtentoonstellingen waren daarom 7 dagen per week van 's morgens tot 's avonds open. Openbaar vervoer bood arrangementen aan in combinatie met een toegangsbewijs. De toegangsprijs werd zo laag mogelijk gehouden zodat het verlies – wat genoeg bij elke wereldtentoonstelling optrad – redelijk binnen de perken bleef. Voor buitenlandse gasten boden hotels aantrekkelijke arrangementen aan. Meestal ging het organiseren van een tentoonstelling gepaard met een hausse aan bouwactiviteiten en uitbreiding van het aantal bedden. Amsterdam dankt aan de tentoonstelling van

1883 bijvoorbeeld de verbouwingen en uitbreidingen van het Hotel Rondeel (de l'Europe) en Krasnapolsky en de opening van het Doelenhotel. De paardentram van de AOM kreeg nieuwe lijnen naar het tentoonstellingsterrein en het Vondelpark aan de Stadhouderskade zijn spiksplinternieuwe toegangshek. Daarnaast triggerde de tentoonstelling van 1883 diverse aanbestedingen en concessies door de stad Amsterdam, bijvoorbeeld voor de levering van lichtgas door het Engelse Intercontinental. De immer op publiciteit beluste Gerard Heineken probeerde vanuit zijn nieuwe brouwerij aan de Stadhouderskade zich in de schijnwerpers te manoeuvreren.

Op 1 mei 1883 ging de tentoonstelling van start. Er waren diverse afdelingen nog niet klaar en sommige gebouwen stonden zelfs nog

Boven: Een afdeling in de koloniale hal, hier de Nederlandse inzending

Links: Opvallende aanwezige, New South Wales, voer nog een kolonie van Groot Britannië, na 1901 een der staten van Australië

in de steigers. En dat ondanks dat in april een legertje van zo'n 3500 bouwvakkers met man en macht bezig was om wél op tijd klaar te zijn. Koning Willem III opende de tentoonstelling door met zijn echtgenote Emma een wandeling over het terrein te maken. Van de avondopenstelling kwam niet veel terecht zolang het vroeg donker werd; dat zou pas in juli en augustus gebeuren. Daarom waren die avond veel feesten en ontvangsten elders in de stad, zoals het Paleis voor Volksvlijt, waar alle arbeiders die bijgedragen hadden aan de opbouw, getrakteerd werden.

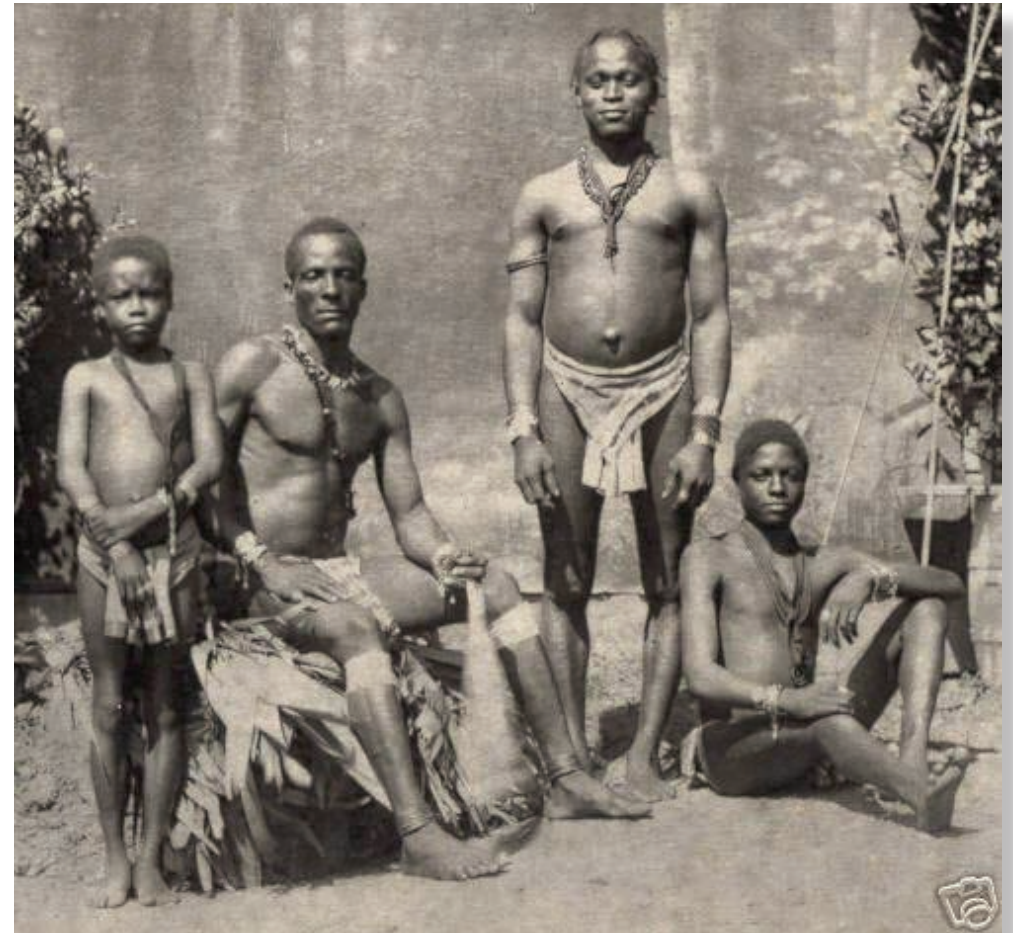
Bijzondere exposanten waren bijvoorbeeld de Boerenrepubliek Transvaal die toen ongemeen populair was in Nederland. En dan de inzending van New South Wales dat tot 1901 nog een kolonie van Groot Brittannië was en in dat jaar als nieuwe staat toetrad tot

Boven: Op het tentoonstellingsterrein was een complete kampong opgebouwd

Rechts: Een deel van de 28 Surinamers die naar Amsterdam waren verscheept, samen met een paar voorbeelden van hutten; hier enkele "bosnegers".

Australië. België had een inzending waar naast kantklossters ook een detachement soldaten demonstraties gaf. Het is maar waar een klein land groot in wil zijn.

Ietwat onwennig kijken wij vandaag naar de presentatie door koloniale landen van de etnografie van hun koloniën. Dat ging veel verder dan het tonen van wat die koloniën aan producten en grondstoffen voortbrachten en mondde soms uit in ordinair "aapjes-kijken". Op het tentoonstellingsterrein stond tussen de eettentjes een Indische

kampong met zijn “bewoners”. Zij waren met hun complete huisraad naar Amsterdam verscheept en stonden onwennig en bibberend van de kou net te doen of ze hun dagelijkse bezigheden nagingen, zoals batikken, rijsttafel bereiden of potten te bakken. Niemand van hen had zich vrijwillig aangemeld om “te kijk gezet” te worden. Ook uit de West waren voorbeelden gehaald om hier tentoon te stellen. Uit Suriname waren hutten van bosnegers en Kali’na-indianen gehaald en hier opgebouwd. De diverse hutten werden bevolkt door 28 Surinaamse mannen, vrouwen en kinderen die als een kat in een vreemd pakhuis wezenloos voor zich uit zaten te staren en duidelijk doodongelukkig waren. Ze konden echter rekenen op massale belangstelling van de bezoekers..., aapjes-kijken dus.

Ook elders in de stad werden evenementen georganiseerd. In het Paleis voor Volksvlijt werden in die zes maanden regelmatig congressen gehouden en door goedkope aanbiedingen pikten bijvoor-

beeld Artis en het Panopticum een graantje mee. Grote fabrieken uit binnen- en buitenland vaardigden groepen werknemers af naar Amsterdam, in de hoop dat ze terug zouden keren met nieuwe ideeën. De Amsterdamse horeca deed goede zaken; dat gold niet alleen voor de nieuwe luxehotels maar ook voor logementen en passantenhuizen. Alle bezoekers tezamen hebben in die zes maanden ongeveer een miljoen gulden uitgegeven in de stad. Minder florissant zag het er voor het organisatiecomité uit. Ze leed een verlies van zeker enkele tienduizenden guldens die uit eigen zak betaald werden, het leeuwendeel door bankier Wertheim. De Belgische geldschietster had speciaal voor de financiering van de tentoonstelling een NV opgericht: *Société de l'Exploitation de l'Exposition d'Amsterdam en 1883* die failliet ging en een schuld van een miljoen francs achterliet.

Boven: Een hut uit Suriname, van de Kali’na-indianen

Links: Idem, een bosnegerhut

*De stad Amsterdam had zijn eigen
paviljoen op de wereldtentoonstelling.*

Dat mocht geen belemmering te zijn om meer van deze megalomane tentoonstellingen te organiseren. In 1895 volgde op dezelfde plek de wereldtentoonstelling voor het Hotel- en Reiswezen. Dat was de tentoonstelling waar een compleet Oudhollands stadje nagebouwd werd en waar in een vijver midden op het terrein een levensgrote stoomboot dreef. Een echte wereldtentoonstelling werd het niet, omdat het té zeer een West-Europees gebeuren werd.

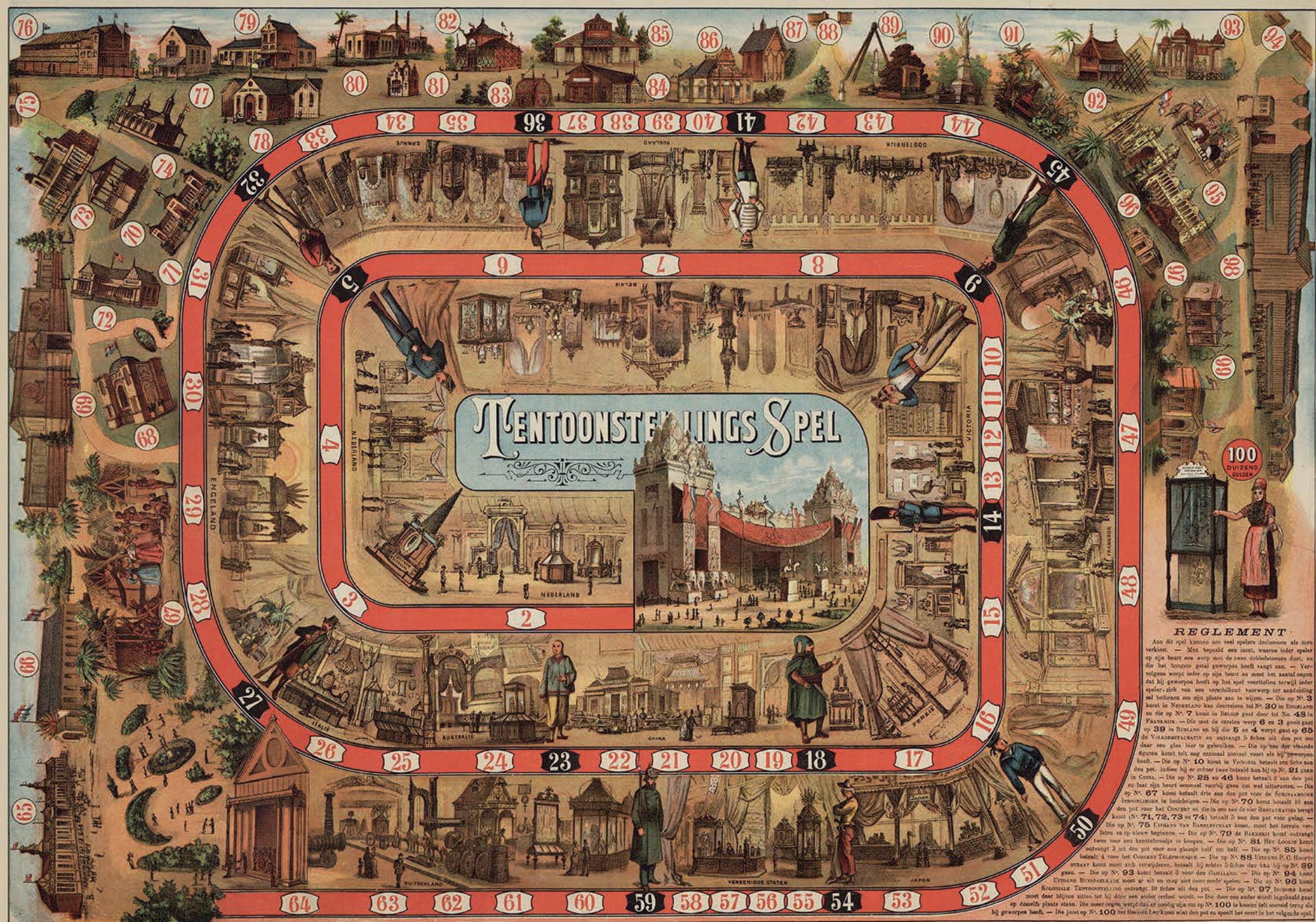
Boven: Ook in 1883 deed men al aan merchandising. Hier de tekening van Greive (p.2) op een waaijer gedrukt.

Rechts: Ter gelegenheid van de tentoonstelling werden gelegenheidspenningen geslagen maar ook werd kwistig gestrooid met eremedailles voor prijswinnende inzendingen

Vlgnd: Tot slot het Tentoonstellingspel op basis van het oeroude ganzenbordspel

KONINKRIJK DER NEDERLANDEN. — STAD AMSTERDAM.
MEI 1883-OCTOBER.
Internationale, Koloniale en Uitvoerhandel
TENTOONSTELLING.
Onder de Hooge Bescherming van Z. M. DEN KONING DER NEDERLANDEN. — Eere-Voorzitter Z. E. DE MINISTER VAN KOLONIËN.
OFFICIELE OPENING DEN 1st MEI 1883, door HH. MM. DEN KONING EN DE KONINGIN.
Bijzondere Kaarten voor het bijwonen van de Opening der Tentoonstelling zijn voor het Publiek verkrijgbaar aan het Paleis voor Volksvlijt en aan het Bureau van de „Brakke Grond”, tegen betaling van 10 Gulden voor een Heer en 15 Gulden voor een Heer en Dame.

REGLEMENT

Aan dit spel kunnen een veel spelers deelnemen als men verkint. — Men bepaalt een inzet, waarin ieder speler op zijn beurt een worp met de twee dobbelstenen doet, en die het hoogste getal gewonnen heeft vangt aan. — Vervolgen wordt voortgezet op zijn beurt en men kan aantal oogen dat hij gewonnen heeft op het spel voortzetten terwijl ieder speler zich van een verhoogd voorwerp ter aanduiding zal bedienen om zijn plaats aan te wijzen. — Die op N. 3 komt in Nederland kan doorreizen tot N. 30 in Engeland en die op N. 7 komt in Rusland gaat door tot N. 48 in Frankrijk. — Die met de eerste worp 6 en 3 gaat op N. 39 in Frankrijk en hij die 5 en 4, wordt gestuurd op N. 50 de Volantmarkt en ontvangt 5 schenken als den pot van daar een glas hier te gebruiken. — Die op een der staande figuren komt tellt nog eenmaal succes voort als hij gewonnen heeft. — Die op N. 10 komt in Victoria betaalt een schenken den pot, indien hij de eerste twee betaalt kan hij op N. 81 gaan in China. — Die op N. 28 en 46 komt betaalt 2 aan den pot en het zijn beurt neemt voort op N. 100. — Die op N. 67 komt betaalt drie aan den pot voor de Schouwkerk (Theatrum) te betichtigen. — Die op N. 70 komt betaalt 10 aan den pot voor het Concert en die in een van de vier Bevestigingen komt (N. 74, 72, 73 en 74) betaalt 5 aan den pot voor gelag. — Die op N. 75 (Litho van Bakkerstraat) komt, moet het terrein verlaten en op nieuw beginnende. — Die op N. 79 de Buitenkant komt ontvangt twee voor een kruisbedrading te knopen. — Die op N. 81 (Het Louvre) komt ontvangt 3 uit den pot voor een glas half om half. — Die op N. 85 komt betaalt 4 voor het Concert Talamonque. — Die op N. 88 (Litho van P. G. Hoortstraat) komt moet zich verplaatsen, betaalt hij echter 5 schenken dan kan hij op N. 89 gaan. — Die op N. 93 komt betaalt 3 voor den Diamant. — Die op N. 94 komt (Litho van Bevestiging) moet op zijn beurt niet meer spelen. — Die op N. 95 komt (Kruisbedrading) ontvangt 10 schenken uit den pot. — Die op N. 97 (Litho van) moet daar blijven zitten tot hij drie van andere verloor. — Die door een ander woord ingehaald gaat op dezelfde plaats staan. Die meer oogen verp, dat de soeping zijn en op N. 100 te komen tellt nooiet terug als hij gewonnen heeft. — Die juist op N. 100 het Goud Lark komt winst den pot en speelt het niet in het volgende spel.

Boven: Het Hotel Rondeel werd speciaal voor de tentoonstelling verbouwd en uitgebreid
Onder: In het Paleis voor Volksvlijt werden congressen georganiseerd

Boven: Het Vondelpark kreeg t.g.v. de tentoonstelling een nieuwe ingangspartij
Onder: Met dit soort fantasieafbeeldingen probeerde men nieuwsgierigen te lokken

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

